

logie' – waarin en passant ook die van de Moderne Theologie aan de orde komt. Voor theologen was dus promoveren nieuw en dat maakte hen meteen vatbaar voor het nieuwe.

Overigens: de predikant of de theoloog is een ongefundeerde generalisatie, zoals ludiek wordt getekend in hoofdstuk zeven: 'Ongelijkheid en Broederschap'. Want wel startten, behalve in de dertiger jaren toen de overvloed aan proponenten deze dwong hulpprediker bij een gezeten dominee te worden, alle predikanten als zelfstandigen in een eenmansgemeente, maar vervolgens gaf de ene plaats veel meer aanzien dan de andere en waren er voor de meest ambitieuze bestuursposten te bezetten. Hierbij zet ik een vraagteken: mij is nimmer opgevallen dat bestuursposten veel aanzien opleverden. Waren het niet eerder troostprijzen voor wie waren blijven 'staan' bij gebrek aan beroepen naar grotere gemeenten? Niemand weet toch dat de vader van de literator W.A.P. Smit ooit synodepreses was, welke functie hij bereikte als predikant van Heumen onder Nijmegen (*Jb. MNL* 1987, 240)?

Hoogst interessant is de observatie van de auteur dat de zelfstandige positie waarin de Nederlandse proponent zijn loopbaan begon – i.t.t. het hele omringende buitenland, waar men altijd eerst werd toegevoegd aan een ervaren oudere – zeer bevorderlijk moet zijn geweest voor de verbreiding van het modernisme. Regelrecht van de universiteit gekomen bezette de verse kandidaat geheel autonoom een predikantsplaats. Daar spuide hij fris van de lever zijn kritische kijk op kerk en christendom, vaak met blijvend succes.

Dan komt hoofdstuk acht, 'In dienst van de gemeente? Hervormde predikanten in betrekking tot hun gehoor'. Hier wordt de omslag aan het eind van de negentiende eeuw aan de orde gesteld: de ethische theologie maar vooral Abraham Kuyper. Deze maakte het volle gebruik van de in 1867 effectief geworden vergaande democratisering van de basis (algemeen mannenkiesrecht voor kerkenraden of kiescolleges), totdat hij de breuk met de hogere 'besturen' forceerde in de Doleantie. Dat betekent – maar niet als enige oorzaak – 'het einde van de Grote Kerk', en daarmee het einde van het boek.

Van de inhoud ervan is het bovenstaande slechts een flauwe weerspiegeling. De vele scherpe observaties en rake typeringen die Bos met het nieuwe perspectief oproept, komen hier niet tot hun recht. Naar mijn oordeel is het boek baanbrekend voor een nieuwe kijk op de Hervormde Kerk in de negentiende eeuw. Met de

dissertatie van Hans de Valk over de Rooms Katholieke Kerk vormt het een aanwinst, juist op de drempel van de eenentwintigste eeuw, voor onze kijk op de (voor)vorige.

J. de Bruijn, P.N. Holtrop en B. Woelderink (red.), *'Een lastige erfenis?' Kerkelijke archieven van de twintigste eeuw*, Uitgeverij Meinema, Zoetermeer 1998, 176 blz. ISBN 90 211 3713 5. f 35,00.
–Lodewijk Winkeler

Deze goed leesbare bundel vormt de neerslag van een symposium in 1997 over het beheer, behoud en gebruik van kerkelijke – te weten: protestants-kerkelijke – archieven. Het eerste deel van de bundel is gewijd aan beheer en behoud, en staat sterk in het teken van het archiefselectiebeleid, zoals dat momenteel door de overheid wordt gevoerd. Niet onbegrijpelijk: er is een goede traditie van opname van protestants-kerkelijke archieven in de rijksarchieven, een traditie die zeker moet worden voortgezet om versnippering van archiefdelen en onduidelijkheid over hun bewaarplaatsen te voorkomen. Anderzijds weerspiegelen verschillende artikelen sterk het weloverwogen maar stringente selectiebeleid dat de rijksarchiefdiensten sinds enige tijd voor de overheidsarchieven hanteren. De indruk, dat de sprekers daaraan te veel afmeten is wel het sterkst bij de slotlezing van O.J. de Jong 'Wanneer openbaar?', die kerkelijke archiefbeheerders adviseert nooit 'alles' te bewaren, maar slechts 'maximaal tien procent in geordende archiefopstelling'. Persoonlijke stukken die in de kerkelijke archieven zouden zijn 'verdwaald' mogen bij voorbaat al weg met het oog op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de betrokkenen in 'gevoelige zaken'! De lezer begrijpe mij goed: ik ben niet ongevoelig voor de beheersproblematiek die de enorm gestegen omvang van met name de naoorlogse instellingsarchieven, ook de kerkelijke, met zich meebrengt. Wel vraag ik mij af of men de behandeling van kerkelijke archieven, waarin het geloofsleven en gelovig handelen van gemeenteleden/parochianen en hun bestuurders zijn neergeslagen, zo kritiekloos moet spiegelen aan die van de op veel formelere werkzaamheden gebaseerde overheidsarchieven.

Er staat echter ook veel leerzaams in de bundel. De